

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

Колісніченко Людмила Миколаївна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою
«Психологія»

Науковий керівник: кандидат
психологічних наук, доцент
кафедри психології Якимчук І.П.

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА.....	7
1.1. Теоретичні та методичні засади вивчення явища соціального інтелекту.....	7
1.2. Соціальний інтелект у структурі професійно важливих якостей практичного психолога.....	21
1.3. Зовнішні та внутрішні умови формування соціального інтелекту студентів-психологів.....	39
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	57
2.1. Мета та завдання формуючого експерименту.....	57
2.2. Організація навчального процесу та методи формування соціального інтелекту у студентів-психологів.....	64
2.3. Результати експериментального впровадження програми соціально - психологічної підготовки студентів-психологів.....	80
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах трансформації сучасної соціально-економічної, суспільно-політичної, освітньої системи України у напрямку їхньої гуманізації та гуманітаризації, розробки та впровадження нових інформаційних та психолого-педагогічних технологій навчання, в тому числі й у галузі підготовки майбутніх суб'єктів професійної психологічної діяльності, набуває актуальності проблема наукового забезпечення зазначеного процесу.

Досконале володіння майбутніми психологами своєю професійною діяльністю постає запорукою продуктивного вирішення фахових завдань, пов'язаних переважно із здатністю правильно розуміти власну поведінку та поведінку інших людей, із реалізацією пізнавальних процесів, пов'язаних із адекватним відображенням партнерів по спілкуванню й діяльності, з умінням налагоджувати взаємодію у групі та формувати команду. Зазначені вище уміння й навички (науковий статус яких визначається поняттям “соціальний інтелект” – далі СІ), необхідні для ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації, в першу чергу, представникам комунікативних професій. У цьому зв'язку виняткового значення набуває вивчення процесу формування соціального інтелекту на етапі підготовки практичного психолога у вищій школі.

Місце СІ у системі професійно-важливих якостей спеціаліста комунікативних професій визначене не досить чітко, він не зустрічається в жодній з систем у розгорнутому вигляді. СІ представлено опосередковано: через комунікативну компетентність, соціально-психологічну компетентність, соціальну сміливість, ефективність взаємодії, психологічну проникливість, вербальну (невербальну) чутливість, соціальне мислення. Отже, можна стверджувати, що СІ представлено у психологічних вимогах до комунікативних професій імпліцитно.

Таким чином, актуальність проблеми, наявність практичного запиту, недостатній рівень її наукової розробки визначили вибір теми нашого дослідження.

Об'єкт дослідження – соціальний інтелект як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – особливості формування когнітивного, емоційного і комунікативно-організаційного компонентів соціального інтелекту у студентів-психологів.

Мета дослідження полягає в теоретичному й емпіричному дослідженні змісту структурних компонентів соціального інтелекту майбутніх психологів та в розробці психологічних засобів формування соціального інтелекту в умовах закладу вищої освіти.

Робоча **гіпотеза** дослідження полягає у припущенні про те, що ефективному формуванню соціального інтелекту у майбутніх психологів сприяє застосування спеціального соціально-психологічного тренінгу, орієнтованого на цілеспрямоване стимулювання його когнітивного, емоційного та комунікативно-організаційного компонентів.

Відповідно до мети були визначені наступні **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до проблеми соціального інтелекту, визначити його зміст і структуру, обґрунтувати теоретичні засади емпіричного дослідження.
2. Виявити внутрішні та зовнішні психологічні умови, формування соціального інтелекту.
3. Розробити та експериментально перевірити програму соціально-психологічної підготовки майбутніх психологів, орієнтовану на стимулювання розвитку соціального інтелекту.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети і вирішення поставлених задач у ході дослідження були використані наступні методи.

1. Методи теоретичного дослідження (аналіз, абстрагування, систематизація) застосовувалися для узагальнення теоретико-методологічних

засад дослідження, визначення власної позиції щодо феномену соціального інтелекту та процесу його формування.

2. Організаційні методи (порівняльний, поперечних зрізів) та інтерпретаційні методи забезпечували зіставлення різних вибірок досліджуваних, вивчення динаміки показників рівня сформованості компонентів соціального інтелекту, інтерпретацію матеріалів дослідження.

3. Експериментальні методи: формувальний експеримент (спрямований на розвиток соціального інтелекту).

5. Методи математичної обробки даних та графічна презентація результатів.

Організація і експериментальна база дослідження: емпіричне дослідження було проведено протягом 2019-2021 років на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Дослідженням було охоплено близько 150 студентів-майбутніх психологів 1-4-го курсів навчання віком від 17 до 21 років, що склали окремі вибірки дослідження, сформовані за курсом навчання, а також 20 практичних психологів, які працюють у дитячих дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, вищих навчальних закладах м. Умані та району.

Теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в уточненні психологічної сутності соціального інтелекту практичних психологів та уявлення про структуру соціального інтелекту представників комунікативних професій.

Практичне значення роботи:

1) розроблено та апробовано тренінг, спрямований на формування СІ студентів-психологів, який може бути рекомендований до застосування у процесі навчально-професійної підготовки студентів-психологів на етапі їх навчання;

2) отримані результати дослідження можуть бути використані у підготовці лекційних та практичних занять з наступних дисциплін: “Загальна психологія”, “Педагогічна психологія”, “Соціальна психологія” та ін.

Апробація результатів дослідження здійснена на Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «**Інноваційні освітні технології в Україні: теорія та практика**», яка відбулась 26 лютого 2021 р. в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на сайті Системи неперервної освіти вчителів початкової школи.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 155, а основної частини – 108 сторінок. Робота містить 7 таблиць і 3 рисунки.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз та узагальнення отриманого емпіричного матеріалу дає підстави для наступних висновків:

1. СІ майбутнього психолога – це спеціальна здібність, яка полягає в розумінні самого себе, інших людей, їхніх взаємин, а також у прогнозуванні перебігу міжособистісних подій на основі індивідуальних мисленневих процесів, афективного реагування на особистісний і соціально-психологічний контекст ситуацій взаємодії та соціального досвіду. СІ виступає одною з професійно-важливих якостей практичного психолога, характеристики якого присутні імпліцитно у переважній більшості переліків професійних якостей.

2. Теоретико-методологічне вивчення проблеми СІ та його місця у системі професійно-важливих якостей фахівця комунікативних професій показав, що СІ є складним психологічним феноменом, який включає такі структурні компоненти: когнітивний, емоційний, комунікативно-регулятивний. Основними функціями СІ виступають: адаптивна, плануюча, прогностична, мотиваційна, регулятивна, інтегральна, мобілізаційна. В основі СІ знаходяться: соціальна сензитивність, соціальна перцепція, рефлексія, емпатія; наявні дані про їх вплив на процес формування СІ мають неоднозначний та суперечливий характер.

3. Результати констатуючого експерименту дослідження виявили недостатній рівень розвитку СІ як у студентів (21,3%), так і у практичних

психологів (17%), котрі мають труднощі переважно з прогнозуванням ситуацій міжособистісної взаємодії та з розумінням їх причинно-наслідкового контексту. Поряд з тим, серед студентів лише 8,4% осіб мають високий рівень СІ.

4. В результаті емпіричного дослідження було виявлено, що студентам з високим рівнем СІ притаманні: емоційна стабільність, гнучкість комунікативної поведінки, емоційна залежність від групи (емотивність), екзистенційна спрямованість особистості, приязність у стосунках, соціальна сміливість. Натомість студентам з низьким рівнем СІ – ригідність, нечутливість до партнерів по взаємодії (сензитивність), егоцентрична спрямованість, низький самоконтроль поведінки, підозрілість.

5. Виявлено, що зазначені індивідуально-психологічні характеристики у різних поєднаннях присутні у представників всіх чотирьох груп досліджуваних:

Практичні психологи з високим СІ чутливі до характеру соціальних взаємин у комунікативному плані, здатні опанувати й успішно застосовувати широкий спектр соціальних ролей, активно співпрацюють у сфері соціальної взаємодії, вирізняються високим рівнем контролю власної поведінки, емоційною саморегуляцією, точністю розрізнення експресивної поведінки. Обробку соціальної інформації здійснюють із застосуванням аналітичного стилю мислення. Демонструють егоцентричну спрямованість особистості, яка полягає у високій вимогливості до себе та оточуючих і зумовлюється складним об'єктом праці практичного психолога та високим рівнем відповідальності за її результати.

Практичні психологи з низьким рівнем СІ у комунікативній діяльності тривожні, особливо у випадках загрози їхньому професійному статусу. Схильні застосовувати агресивно-підозрілий стиль міжособистісної взаємодії, емоційно нестабільні, підозрілі. Обробку інформації здійснюють за допомогою аналітичного стилю мислення (поляризований його варіант).

Спрямування особистості індивідуалістичне – поєднання гуманістичного та егоцентричного стилів з явною перевагою другого з них.

У студентів з високим СІ більшою мірою виражені наступні індивідуально-психологічні характеристики: чутливість до невербальної експресії, висока пошукова активність, відсутність егоцентричної спрямованості особистості, соціальна сміливість, емоційна витривалість. Працюючи з інформацією здебільшого застосовують аналітичний стиль, котрий в їх випадку набуває форми здатності до аналізу нечітко структурованих ситуацій взаємодії.

У студентів з низьким СІ простежується схильність до застосування агресивно-домінантної манери міжособистісної взаємодії, емоційної нерівноваженості, формалізму в роботі з людьми й інформацією; здебільшого, вони егоцентрично спрямовані.

6. Не знайшло підтвердження припущення про наявність достовірних показників взаємозв'язку між факторами спрямованості особистості майбутнього психолога та індивідуального стилю мислення з рівнем розвитку СІ.

7. У роботі знайшло підтвердження припущення про те, що комунікативні (товариськість, довірливість, експресивність) та регулятивні (емоційна стабільність, впевненість у собі, емотивність) індивідуально-психологічні характеристики є внутрішніми умовами, які стимулюють розвиток СІ.

8. Підтверджено гіпотезу про те, що одним із шляхів підвищення рівня розвитку СІ спеціалістів виступає розробка і впровадження у психолого-педагогічну практику спеціальних освітньо-розвиваючих програм. Їхня доцільність підтверджується результатами апробації тренінгу “Розвиток соціального інтелекту у студентів-психологів”. Отримані дані показали, що у досліджуваних достовірно підвищились показники як композитної (загальної) оцінки СІ, так і окремих його індикаторів: здатність до

адекватного прогнозування перебігу ситуації соціальної взаємодії та здатність виявляти причини й наслідки ситуації залежно від її контексту.

Розв'язання розглянутої проблеми вимагає подальших комплексних досліджень, адже вміння легко й продуктивно взаємодіяти з людьми, успішно встановлювати міжособистісні стосунки великою мірою обумовлює соціальну адаптацію та самореалізацію особистості.